

מחויבות דתית

נקודת המוצא היא שאין לי מושג כיצד יוצרים שפה של מחויבות דתית. הדבר דומה בעיני לשאלה כיצד ניתן לאהב מישהי על מישהו ולהפך. כל עולם האהבה הוא מופלא, והיכולת לקבוע כיצד היא נוצרת ומה מקורה של ההתחברות של איש מסוים לאישה מסוימת ולהפך נותרה אחד הדברים שעליהם כבר כתב קהלת: "שְׁלֹשָׁה הָיָה נִפְלְאוֹ כִּסְּוֵי וְאֶרְבָּעָה לֹא יִדְעֵתִים... וְדָרְךָ גִּבֹר בְּעֵלְמָה". האהבה מהווה במשנתי מודל מצוין לדון בו בשאלות האמונה (הרוצה להרחיב על כך יוכל לקרוא ב: <https://www.ypt.co.il/beit-hamidrash/view.asp?id=6176>, וביתר פירוט בפרק הסיכום של ספרי "אחריך נרוצה").

לא זו בלבד, אלא כשאנו עוסקים באהבה האנושית שבין איש ואשתו – גם אז איני יודע מהו הכלי האולטימטיבי לייסוד המחויבות הזוגית. לצערי, אני נפגש עם זוגות רבים שמחויבות זו קיימת אצלם למחצה לשליש ולרביע. היא קשה מאוד להגדרה – מהו היחס שבין האוטונומיה האישית ובין המחויבות לבין הזוג, והיא עוד יותר קשה למימוש, ולכינונה של שפה זוגית שיש בה גם ממד עיקרי של מחויבות. ובהקבלה: איני יודע את הדרך לייסוד מחויבות דתית בינינו ובין הקב"ה, הן במישור של עצם קיומה, והן במישורים של מימושה המעשי, והיחס שבין האוטונומיה האנושית ובין ההיענות לציווי ריבונו של עולם.

אם נמשיך בהקבלה זו נראה כי לכאורה התורה וחכמים קבעו את הכלי לייסוד מחויבות נישואית, והוא הסנקציות. המפר את מחויבות הנישואין נתקל במחיר הגדול שהפרה זו גובה ממנו. אנו מוצאים סנקציות רבות בגוונים שונים – הגדרת הילד כממזר כאשר מדובר באישה המפרה את קדושת הנישואין, ואת המחויבות כלפי הבעל; פרשת סוטה, הגובה מחיר על חשדות (אם כי נראה לי כי לא זו מטרתה, כי אם להפך); משניות מסכת כתובות ומקורות אחרים העוסקים בעילות הגירושין השונות; הכתובה, שהיא מסמך הסנקציות המופעל כנגד הבעל; היחס החברתי לגרוש וגרושה וכדו'. גם בעולם הדתי אנו מוצאים את הסנקציות כאחת הדרכים, אם לא העיקרית שבהן, לייסודה של מחויבות דתית. התורה מלאה עיסוק בשפת הסנקציות ובפרשיות השכר והעונש, כמו גם החשיפה הנמצאת בעיקר בעולם של חז"ל של יום הדין האישי המתרחש בשמיים עם התרחשותה של "והרוח תשוב אל הא-לוהים אשר נתנה". אולם, כשם ששפת הסנקציות בחיי הנישואין קורסת את אט – מסיבות שונות – כך עולה גם לשפת הסנקציות במישורים האמוניים והדתיים. הסנקציות הא-לוהיות אינן מופיעות לנגד עינינו בדרך הישירה בה עוסקת התורה, ואין לנו נביאים שיפענחו את המתרחש בעולמנו ואת היחס בין המאורעות ובין השורשים הרוחניים העומדים בבסיסם. הסנקציות החברתיות קיימות בעיקר בחברה החרדית (להבנתי, גם שם הן קורסות את אט, אך הן עדיין חזקות מאוד), ואילו בחברה הציונית דתית הן חלשות מאוד, והחברה מכילה בתוכה גם אנשים שהם כמעט ללא מחויבות דתית משמעותית (למעט מצוות יישוב ארץ ישראל...).

ואף על פי כן, אנו מוצאים כי קיימת רמה משמעותית של מחויבות דתית בעולמנו, ובד בבד אנחנו חשים חוסר סיפוק מתמיד מהיקפה. איני יודע לספור אותה, איני יודע לכמת אותה, אינני יודע היכן אנחנו

נמצאים על הסקלה, ואין לי גם דרך להציע כיצד ניתן לקבל תמונה מתמטית כלשהי אודותיה. הדבר הוא בלתי אפשרי, כיוון שהוא מחייב להגדיר מהי מחויבות דתית, להציע פרמטרים שלאורה נבחנת מחויבות דתית, לקבל נתוני אמת על המציאות ולנתח אותם נכון. להבנתי, כל המרכיבים האלה הם לא אפשריים. לא זו בלבד, אלא שתהליך הדה-קונסטרוציה אינו פוסח על החיים הדתיים. דרך משל, בעבר היינו מסוגלים לזהות נערה "דוסית" לאור לבושה, והיינו יכולים להניח כי הלבוש הצנוע הוא סמן מסוים המעיד על רמתה הדתית של הנערה, ולהפך. ואילו כיום, נראה לי כי הכל יסכימו שיש אחוזים ניכרים של בנות שלבושן בעייתי מאוד מבחינה הלכתית, ובד בבד הן המקפידות ביותר על תפילה שלוש פעמים ביום, על תלמוד תורה, על אבקת חלב נוכרי, על היזהרות מלשון הרע ומרכילות, ועל חובה להופיע את דבר ד' בעולם. זו דוגמה אחת בלבד המלמדת על התסבוכת הגדולה של הנושא כולו. ומעבר לכך, אנו מכירים היטב את התנוודות, את תופעת הבומרנג, את ה"חפיפניק" בתיכון שמתגלה כקובע עתים לתורה ומחנך את ילדיו לחיי תורה ואמונה, ואת ה"שרוף" בגיל התיכון שהתפקד לחלוטין בגיל מבוגר יותר.

קיצורו של דבר – איני יודע.

ב

האם חוסר הידיעה הזה הוא חוסר ידיעה משתק? לא בהכרח.

הוא אמנם מחייב אותנו לדבר בשפה רכה יותר; הוא מנכיח את הסלידה משפת הוודאות; הוא מעצים את דברי קהלת "אחוז בזה וגם מזה אל תנח ירך"; הוא הופך אותנו למחפשים מתמידים של דרך וכדו', אך הוא לא מחייב שיתוק. להפך, אם נמשיך בדרכו של קהלת אנו צריכים ללמוד היטב את עצותיו המבורכות מפרק יא:

(א) שלח לחקך על פני הפנים כי כרב הימים תמצאנו:

(ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ:

(ג) אם יפלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא:

(ד) שמר רוח לא יזרע וראה כעבים לא יקצור:

(ה) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים בכטן הפלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל:

(ו) בכלקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים:

אנחנו מגששים. ובשל כך צריך לתת חלק גם לשבעה וגם לשמונה; צריך לזרוע בבקר ולא להניח את ידנו בערב; ובעיקר – לא להיות שומרי רוח ורואי בעבים, לאמור: לא להמתין עד שתהיה לנו שפה וודאית, כי אם לעשות את כל שביכולתנו במצב הנתון, ולפעול בכיוונים מגוונים, ולעתים אף מנוגדים.

המקום שנראה לי נכון להתחיל בו הוא בשורשה של שפת המחויבות הדתית – הקשר עם הקב"ה, והנכחת קיומו ואמונתו בו בתוכנו עצמנו. קשר זה הוא רב גוני, ואף אנחנו צריכים לפעול בו בצורה מגוונת. המצפן שלי הוא הפיוט הידוע:

כי אָנוּ עֶסְףָּ וְאַתָּה אֱ-לֹהֵינוּ.
אָנוּ כְּנִיף וְאַתָּה אֲבִינוּ.
אָנוּ עֶבְדֶיךָ וְאַתָּה אֲדוֹנֵנוּ.
אָנוּ קְהֵלְךָ וְאַתָּה חֻלְקֵנוּ.
אָנוּ נַחֲלֶתְךָ וְאַתָּה גוֹרְלֵנוּ.
אָנוּ צֹאנְךָ וְאַתָּה רוֹעֵנוּ.
אָנוּ כְרֶסֶף וְאַתָּה נוֹטְרֵנוּ.
אָנוּ פְעֻלֶתְךָ וְאַתָּה יוֹצְרֵנוּ.
אָנוּ רַעֲיֶתְךָ וְאַתָּה דוֹדֵנוּ.
אָנוּ סִגְלֶתְךָ וְאַתָּה אֱ-לֹהֵינוּ.
אָנוּ עֶסְףָּ וְאַתָּה סֻלְכֵנוּ.
אָנוּ סֶאֱמִירֶיךָ וְאַתָּה סֶאֱמִירֵנוּ.

לאמור: נכון להעמיד את הקשר המורכב בינו ובין הקב"ה על מערכת דימויים. מערכת זו מאפשרת לנו לעשות שני דברים – ראשית, להכיר בכך שהיא מורכבת מאוד – לעתים יחסי עבד ואדון ולעתים יחסי רעה ודוד, וכן על זה הדרך. הדבר מאפשר לנו להכיר בכך שלא זו בלבד שלכל אחד מערכת אחרת של קשר עם הקב"ה, אלא שהיא עצמה מתחלפת, ובתוכנו עצמנו אנו מגלים את העובדה שלעתים כך ולעתים כך. הדבר מאפשר חיי אמונה עשירים יותר, קשובים יותר פנימה, בחיריים יותר, ששורשם אינו נעוץ בציות בלבד (אם כי כמובן הציות הוא אחד הגילויים המשמעותיים) אלא גם בהופעות אחרות של קשר, שמתוכן נולדת קשר מצוותי היכול להיות מבוסס על רצון, נאמנות, כמיהה, יצירה וכדו'. צריך אפוא שפה דתית מגוונת, ולא חד-ממדית.

הדבר השני ששפת הדימויים מאפשרת הוא להשתמש בדימוי ככלי לימוד ועיבוד: לעסוק באהבה בכללה, ומתוכה גם למקומה של אהבת ד' בתוכנו; לעסוק ביחסי בן ואב (בת ואם) ומתוכן לקשר עם הקב"ה בהיבט המצוותי; לעסוק ביחסי עבד ואדון, ובמציאות של עבדות בכללה, ומתוכה בקשר עם הקב"ה. ככל שיש לנו שפות השיח האמוני, ככל שיתרחבו נקודות החיבור האפשריות עם המצוות, ככל שתהיה תנועתיות אמונית ולא מישור אמוני אחד, וככל שתופיע יותר שפת הבחירה לא בהקשר של האם לקיים מחויבות דתית אלא על מה לבסס אותה – כך יתרחב אותו שדה המאפשר את צמיחתה.

משעה שנבין שמערכת הקשרים עם האמונה, עם הקב"ה, עם התורה, עם ההלכה – משתרעת על פני אפשרויות רבות ומגוונות לדימוי, ושכולן קיימות (אנחנו לא מדירים אף אחת מהן), ישנן אפשרויות רבות לעיסוק בנושאי האמונה.

התנועה השניה, הבאה בעקבותיה, לבחון ביחד עם עצמנו מה מקומה של שפת המעשים המחויבים בכל אחת מהקשרים: מה מקום המחויבות ביחסי עם ומלך, ביחסי צאן ורועה, ביחסי דוד ורעה וכדו'. משנתו של הרב סולובייצ'ק, על החוויה הדתית הכפולה (החוויה הדתית הטבעית והחוויה הדתית הגילויית) חושפת את האפשרויות הרבות הטמונות בהתקשרות למצוות המעשיות ולמחויבות הדתית. כאשר נוצר שיח עולם המחויבות בחיי נישואין, ומעמיקים בו במגוון המשמעויות, הוא ניתן להעמקה לעולם האמונה, ובכך אנו 'מרוויחים' שני דברים – גם הכנה לחיי הנישואין וגם עיסוק והעמקה בענייני המחויבות האמונית, וכן על זה הדרך בהיבטים הרבים של הפיוט.

ד

נקודת המוצא שלנו צריכה להיות שאף שאין ביכולתנו ליצור מחויבות דתית באופן וודאי – יש ביכולתנו ליצור שדה המאפשר אותה, המעודד אותה, המעניק תנאים המחזקים אותה וכדו'. השדה הזה מורכב מאין ספור דרכים שונות: בין אם מדובר בתקנון בית הספר והתנהגויות שונות ברשות הרבים (שהוא סוג של סנקציות, לפחות חברתיות); שיעורי אמונה; חוויות רוחניות וחסידיות; לימוד הלכה; מפגש עם דמויות הלכתיות משמעותיות; ועוד ועוד. הדבר חיוני לא רק בשל חוסר הידיעה, אלא גם בשל העובדה שבכל אחת מהצוות החינוכי יש חיבור שונה לשפת המחויבות הדתית, ובשל כך גם לא ניתן לדבר בשפה אחת ודברים אחדים. בתוך כל אלה צריכה להיות בחירה מרובה, קשב פנימי, אפשרויות מגוונות וכדו'.

כל זה עשוי להעצים את התנועה הפנימית של התלמידים עצמם. ביסודו של דבר, את המחויבות הדתית שלהם הם צריכים לקבל- בין מראה ובין מאהבה, בין מתשוקה ובין מסיבות חברתיות, בין בהתרגשות ובין בשגרתיות. תפקידנו הוא, כאמור, ליצור את המרחב המאפשר הימשכות לכך, ומעודד את הרצון לממש את המחויבות הדתית בדרכים המגוונות ובנאמנות עמוקה לעולמה של ההלכה. ריבוי הגוונים, ההתעסקות המתמדת בחקר הפנימי של מקומן של המצוות, האפשרות לתנועות דתיות פנימיות שונות בזמנים שונים באותו אדם עצמו, העושר הגדול שמוצג בפני התלמידים – הם שעשויים להעצים את המהלך כולו.

העמדה הנפשית שלנו כי ביסודו של דבר זו מערכת היחסים שבין המוסד החינוכי ובין כל אחד מהם מעתיקה גם חלק משמעותי מחובת הנאמנות הדתית מהמוסד החינוכי אל הלומדים בו והמתחנכים בו. הם נעשים שותפים בחיפוש הדרך, בכוונן המדויק לעולמם שלהם, בהבנה של תהליכי רבים המתרחשים בחיי אמונה, ומתוך כך ישנה גם אפשרות גדולה יותר שהם יתקשרו וימצאו בתוך כל המהלך הזה את עצמם.

ה

ישיבת ההסדר
אמי"ת אורות שאול
רעננה

אני מניח כי בכל דור ודור אמרו מחנכים כי בדור שלנו הרבה יותר קשה לחנך למחויבות דתית מאשר בעבר, וגם על זה נאמרו דבריו החכמים של קהלת "אל תאמר קה הִיָּה שְׁהִיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ טוֹבִים מְאֹדָה כִּי לֹא מְחַכְּקָה שְׂאֵלֶת עַל זֶה".

ואף על פי כן, נראה כי בעידן בו אנו מצויים האתגר הוא עצום, והרבה יותר קשה, מכיוונים רבים ומגוונים – למן קריסתה של המילה "מחויבות" בכל ההקשרים ההומניים, ועד לעוצמות הפיתוי המשחיתות ואפשרויות הבריחה מעולמות של קדושה, מצוות ואמונה. דברים אלה אינם צריכים לרפות ידיים, כי אם לאפשר להביט נכוחה על המציאות. יום עוד יבוא, ונוכל ללכת בדרכו של הראי"ה זצ"ל, ולתור גם אחרי האופק החדש שפורשת בפנינו התרבות הנוכחית, ולמצוא בתוכה גם את הבשורות החדשות של המחויבות הדתית. אולם עוד קודם לבואו של היום הזה – נראה כי הליכה בדרך המגוונת את השפה האמונית, ומתוכה את שפת המחויבות, ופונה לעולם הבחירי בתוך עולם האמונה, בכל הרבדים של המוסד החינוכי ובדרכים הרבות למימושה – מאפשרת התמודדות מסוימת עם אתגר זה כבר כיום.